

MONIKA BARTNIK

ZATRZYMANIE OSOBY PRZEZ FUNKCJONARIUSZA STRAŻY GRANICZNEJ

UWAGI WSTĘPNE

Wśród zadań powołanej ustawą z 12 października 1990 r.¹ jednolitej, umundurowanej, strzegącej granicy Rzeczypospolitej Polskiej na lądzie, morzu oraz kontroli ruchu granicznego, a więc w pełni zawodowej formacji typu policyjnego – Straży Granicznej należy wymienić:

- 1) ochronę granicy państwowej;
- 2) organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- 3) wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej, w tym wiz;
- 4) rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń, zapobieganie im oraz ściganie ich sprawców, w zakresie właściwości Straży Granicznej, a w szczególności:

– przestępstw i wykroczeń dotyczących zgodności przekraczania granicy państwowej z przepisami, związanych z jej oznakowaniem oraz dotyczących wiarygodności dokumentów uprawniających do przekraczania granicy państwowej,

– przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych wymienionych w art. 134 § 1 pkt 1 Kodeksu karnego skarbowego² (dalej: k.k.s.),

Dr MONIKA BARTNIK – adiunkt Katedry Kryminologii i Psychologii Kryminalnej, Wydział Zamiejscowy Nauk Prawnych i Ekonomicznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: monique@kul.pl

¹ Por. art. 1 pkt 2 ustawy z 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 116, poz. 675 ze zm.).

² Por. art. 134 § 1 pkt 1 ustawy z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2007 r., Nr 111, poz. 765 z późn. zm.), w świetle którego Straż Graniczna prowadzi

– przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową towarów oraz wyrobów akcyzowych podlegających obowiązkowi oznaczania znakami akcyzy, jak również przedmiotów określonych w przepisach o broni i amunicji³, o materiałach wybuchowych⁴, o ochronie dóbr kultury⁵, o narodowym zasobie archiwalnym⁶, o przeciwdziałaniu narkomanii⁷ oraz o ewidencji ludności⁸ i dowodach osobistych⁹,

postępowanie przygotowawcze w sprawach o następujące przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe: obrót wyrobami akcyzowymi lub opakowaniami z tymi wyrobami bez znaków akcyzy bądź oznaczonymi nieprawidłowo lub nieodpowiednimi znakami akcyzy (art. 63 k.k.s.), wywóz wyrobów akcyzowych lub opakowań z tymi wyrobami bez zawiadomienia właściwego organu (art. 64 k.k.s.), paserstwo akcyzowe (art. 65 k.k.s.), wadliwe oznakowanie wyrobów akcyzowych lub opakowań z tymi wyrobami (art. 66 k.k.s.), fałszowanie znaków akcyzy (art. 67 k.k.s.), nieoznaczenie wyrobów akcyzowych lub opakowań z tymi wyrobami (art. 68 k.k.s.), podjęcie czynności związanych z produkcją, importem, obrotem wyrobami akcyzowymi bez urzędowego sprawdzenia (art. 69 k.k.s.), nielegalny obrót znakami akcyzy (art. 70 k.k.s.), narażenie na niebezpieczeństwo utraty lub zniszczenia znaków akcyzy (art. 71 k.k.s.), wyłudzenie pozwolenia lub innego podobnego dokumentu bądź ich używanie (art. 85 k.k.s.), przemyt celny (art. 86 k.k.s.), oszustwo celne (art. 87 k.k.s.), niedopełnienie procedury związanej z odprawą czasową (art. 88 k.k.s.), zmiana celu lub przeznaczenia towaru lub usługi (art. 89 k.k.s.), usuwanie spod dozoru celnego albo bezprawne niszczenie, uszkodzenie lub usuwanie zamknięć celnych (art. 90 k.k.s.), paserstwo celne (art. 91 k.k.s.), bezpodstawne wyłudzenie zwrotu należności celnej lub umorzenia należności celnej (art. 92 k.k.s.), naruszenie prawnych warunków prowadzenia działalności celnej (art. 93 k.k.s.), utrudnianie lub udaremnianie kontroli celnej bądź dozoru celnego (art. 94 k.k.s.), nieprzechowywanie dokumentów mających znaczenie dla kontroli celnej (art. 95 k.k.s.), niedopełnienie obowiązku nadzoru (art. 96 k.k.s.), nieudzielenie wyjaśnień lub nieudostępnienie dokumentów związanych z obrotem dewizowym (art. 106e k.k.s.), niezgłoszenie przewozu albo wywozu wartości dewizowych lub krajowych środków płatniczych (art. 106f k.k.s.), nieprzedstawianie właściwym organom przywożonych lub wywożonych środków dewizowych lub krajowych środków płatniczych (art. 106h k.k.s.) – ujawnione w zakresie swojego działania; więcej na ten temat F. PRUSAK, *Prawo karne skarbowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 260-351.

³ Ustawa z 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 576 ze zm.).

⁴ Ustawa z 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 1329 ze zm.).

⁵ Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 62, poz. 1568 ze zm.).

⁶ Ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698 ze zm.).

⁷ Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 124. ze zm.).

⁸ Ustawa z 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (t.j. Dz.U. Nr 217, poz. 1427 ze zm.).

⁹ Ustawa z 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (t.j. Dz.U. Nr 167, poz. 1131 ze zm.).

– przestępstw i wykroczeń określonych w ustawie z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach¹⁰ oraz ustawie z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej¹¹,

– przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu oraz przestępstw przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, pozostających w związku z wykonywaniem komunikacji lotniczej,

– przestępstw określonych w art. 228, 229 i 231 Kodeksu karnego (dalej: k.k.), popełnionych przez pracowników Straży Granicznej w związku z wykonywaniem czynności służbowych¹²,

– przestępstw określonych w art. 229 Kodeksu karnego, popełnionych przez osoby niebędące funkcjonariuszami lub pracownikami Straży Granicznej w związku z wykonywaniem czynności służbowych przez funkcjonariuszy lub pracowników Straży Granicznej¹³,

– przestępstw określonych w art. 190, 222, 223 i 226 Kodeksu karnego, skierowanych przeciwko funkcjonariuszom Straży Granicznej podczas pełnienia przez nich obowiązków służbowych lub w związku ze służbą¹⁴,

– zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego, a w zakresie właściwości Straży Granicznej – także w strefie nadgranicznej;

6) przeprowadzanie kontroli bezpieczeństwa:

– w środkach transportu w komunikacji międzynarodowej,

– w zasięgu terytorialnym drogowego, kolejowego, morskiego i rzeczno-
przejścia granicznego,

– w portach lotniczych na zasadach określonych w przepisach dotyczących ochrony lotnictwa cywilnego¹⁵;

¹⁰ Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 264, poz. 1573) [dalej: uCudz].

¹¹ Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 680 ze zm.).

¹² Por. przepisy ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.), penalizujące zachowania polegające na: przyjmowaniu korzyści majątkowej lub osobistej w związku z pełnieniem funkcji publicznej (art. 228 k.k.), udzielaniu lub obietnicy udzielenia korzyści majątkowej lub osobistej osobie pełniącej funkcję publiczną w związku z pełnieniem tej funkcji (art. 229 k.k.), podejmowaniu się pośrednictwa w załatwieniu sprawy w zamian za korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę (art. 230 k.k.).

¹³ Por. uwagi w przypisie 3.

¹⁴ Odpowiednio: groźba karalna, naruszenie nietykalności funkcjonariusza publicznego, czynna napaść na funkcjonariusza publicznego, znieważenie funkcjonariusza publicznego.

¹⁵ Ustawa z 3 lipca 2002 r. – Prawo lotnicze (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 933 ze zm.).

7) zapewnianie bezpieczeństwa na pokładzie statków powietrznych wykonujących przewóz lotniczy pasażerów;

8) ochrona szlaków komunikacyjnych o szczególnym znaczeniu międzynarodowym przed przestępczością, której zwalczanie należy do właściwości Straży Granicznej;

9) prowadzenie czynności w celu rozpoznawania zagrożeń terroryzmem i przeciwdziałania im;

10) osadzanie i utrzymywanie znaków granicznych na lądzie oraz sporządzanie, aktualizacja i przechowywanie granicznej dokumentacji geodezyjnej i kartograficznej;

11) ochrona nienaruszalności znaków i urządzeń służących do ochrony granicy państwowej;

12) gromadzenie i przetwarzanie informacji z zakresu ochrony granicy państwowej i kontroli ruchu granicznego oraz udostępnianie ich właściwym organom państwowym;

13) nadzór nad eksploatacją polskich obszarów morskich oraz przestrzeganiem przez statki przepisów obowiązujących na tych obszarach;

14) ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej – prowadzenie obserwacji statków powietrznych i obiektów latających, przelatujących przez granicę państwową na małych wysokościach oraz informowanie o tych przelotach właściwych jednostek Sił Powietrznych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej;

15) zapobieganie transportowaniu, bez zezwolenia wymaganego w myśl odrębnych przepisów, przez granicę państwową odpadów, szkodliwych substancji chemicznych oraz materiałów jądrowych i promieniotwórczych, a także zanieczyszczaniu wód granicznych;

16) zapobieganie przemieszczaniu, bez zezwolenia wymaganego w myśl odrębnych przepisów, przez granicę państwową środków odurzających i substancji psychotropowych oraz broni, amunicji i materiałów wybuchowych;

17) przeprowadzanie kontroli legalności wykonywania pracy przez cudzoziemców, prowadzenia działalności gospodarczej przez cudzoziemców, powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcom;

18) wykonywanie zadań określonych w innych ustawach.

Wskazany przez ustawodawcę katalog nie jest listą zamkniętą, gdyż – jak wskazuje art. 1 ust. 2 pkt 4 ustawy o Straży Granicznej (dalej: uSG) – funkcjonariusze tej formacji wykonują również zadania określone w innych aktach prawnych.

W art. 9 ust. 1 uSG wyraźnie wskazano, że w celu rozpoznawania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz zapobiegania im w zakresie określo-

nym w niniejszej ustawie, funkcjonariusze Straży Granicznej pełnią służbę graniczną, prowadzą działania graniczne, wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze i administracyjno-porządkowe oraz prowadzą postępowania przygotowawcze według przepisów kodeksu postępowania karnego¹⁶, a także wykonują czynności na polecenie sądu i prokuratury oraz innych właściwych organów państwowych w zakresie, w jakim obowiązek ten został określony w odrębnych przepisach. W trakcie wykonywania wspomnianych zadań funkcjonariusze Straży Granicznej mają m.in. prawo: zatrzymywania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach kodeksu postępowania karnego i innych ustaw¹⁷, zatrzymywania osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia¹⁸, doprowadzania osób zatrzymanych do właściwego organu Straży Granicznej, sądu lub prokuratury, a w przypadku cudzoziemców, wobec których prowadzone są postępowania określone w ustawie z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach oraz w ustawie z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, także do właściwej jednostki organizacyjnej Policji, wojewody, Szefa Urzędu do spraw Cudzoziemców, przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych lub zakładów opieki zdrowotnej¹⁹.

1. GWARANCJE ZATRZYMANEGO W ŚWIETLE KONSTYTUCJI RP I AKTÓW PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej²⁰ w rozdziale II zawiera katalog praw i wolności osobistych człowieka, wśród których wymienia: prawo do życia (art. 38), nietykalność osobistą (art. 39-41, 50), prawo do rzetelnego procesu (art. 42 i 46), prawo do ochrony prywatności (art. 47), wolność poruszania się (art. 52), wolność sumienia i wyznania (art. 53), prawo do wolności wyrażania poglądów i opinii (art. 54), prawo do uzyskania w Rzeczypospolitej Polskiej azylu bądź statusu uchodźcy (art. 56). Z uwagi na zakre-

¹⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.; dalej: k.p.k.).

¹⁷ Por. art. 11 ust. 1 pkt 5 uSG.

¹⁸ Por. art. 11 ust. 1 pkt 5a uSG.

¹⁹ Por. art. 11 ust. 1 pkt 5b uSG.

²⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

ślony temat niniejszej jednostki redakcyjnej katalog praw i wolności osobistych zostanie omówiony wybiórczo.

Analiza art. 41 ustawy zasadniczej pozwala stwierdzić, że podmiotem wymienionych w nim praw jest każdy człowiek znajdujący się pod władzą państwa polskiego²¹, co z kolei oznacza, że mają one charakter powszechny, ale nie absolutny (podlegają jednak pewnym ograniczeniom). Korzystanie z nich nie jest ograniczone wymogiem posiadania obywatelstwa polskiego, tzn. może z nich korzystać zarówno obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, jak również cudzoziemiec czy bezpaństwowiec (art. 37 Konstytucji RP).

W ust. 1 art. 41 ustawodawca zawarł dyrektywę, w świetle której każdy człowiek ma prawo do nietykalności, a także do wolności osobistej. Jednocześnie w tym samym przepisie prawnym zawarł wyjątek od wspomnianej zasady, polegający na ograniczeniu lub pozbawieniu wolności w granicach dopuszczalnych przez ustawy (art. 41 ust. 1 zd. 2 Konstytucji RP). Aktualne są zatem – choć wydane na gruncie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.²² – orzeczenia z 3 marca 1987 r., a także z 30 listopada 1988 r., w których Trybunał Konstytucyjny stwierdził m.in., że: „Nie jest dopuszczalne wprowadzanie ograniczeń w pozycji prawnej obywateli, a w szczególności ograniczania ich praw w drodze podstawowej. Całokształt ograniczeń konstytucyjnych praw obywateli musi mieć rangę ustawową”²³. Słuszne jest również stanowisko wyrażone przez Sąd Apelacyjny w Lublinie, w świetle którego „Nie można podzielić poglądu, że prawo do wolności osobistej człowieka (art. 5 i 31 ust. 1 Konstytucji RP) jest kategorią nadrzędną i absolutną. Podlega ono bowiem ograniczeniom, które są niezbędne (konieczne) w demokratycznym państwie prawnym ze względu na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku prawnego lub prawa i wolności innych osób. Ograniczenia te są jasno sprecyzowane w Konstytucji (art. 31 ust. 3 i art. 41 ust. 1), a także w przepisach prawa międzynarodowego, które zostało ratyfikowane przez Polskę (art. 9 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 5 Konwencji o Ochronie Praw Czło-

²¹ L. GARLICKI, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Liber, Warszawa 1998, s. 106.

²² Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.).

²³ Por. orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 3 marca 1987 r. wraz z glosą R. Wieruszewskiego, „Państwo i Prawo” 1987, nr 10, s. 173, a także orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 30 listopada 1988 r. wraz z glosą K. Wójtowicza, „Państwo i Prawo” 1989, nr 8, s. 144.

wieka i Podstawowych Wolności). A zatem powołane przepisy pozwalają na pozbawienie wolności, czy jej ograniczenie, choć tylko na zasadach i w trybie określonym w ustawie. Taką ustawą jest obowiązujący Kodeks postępowania karnego”²⁴.

Z kolei w art. 41 ust. 2 Konstytucji został zawarty wyjątek od zasady prawa do wolności osobistej, polegający na pozbawieniu wolności nie tylko na mocy orzeczenia sądu. W świetle przytoczonego przepisu należy stwierdzić, że zgodnie z prawem przysługującym zatrzymanemu, każdy przypadek pozasądowego pozbawienia wolności może być niezwłocznie poddany weryfikacji sądu w celu zbadania jego legalności. W świetle przepisów ustawy zasadniczej łączny czas zatrzymania nie może przekroczyć 72 godzin²⁵, co ma gwarantować sprawne przeprowadzenie sądowej kontroli legalności zatrzymania, a także ewentualne wydanie przez sąd postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. W przypadku stwierdzenia przez sąd, że zatrzymanie było bezprawne, zatrzymany ma prawo do złożenia wniosku o odszkodowanie za niesłuszne zatrzymanie. Nie budzi wątpliwości, że zarówno zatrzymanie, jak i sposób traktowania zatrzymanego nie mogą stwarzać nadmiernych dolegliwości, co bezpośrednio wynika z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP. Również akty prawa międzynarodowego nakazują humanitarne traktowanie osoby zatrzymanej, np. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (dalej: MPPOiP)²⁶ w art. 9 gwarantuje każdemu prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego; ponadto w tym samym przepisie zakazuje samowolnego aresztowania lub zatrzymania. Z kolei w art. 7 zakazuje tortur, a także okrutnego, nieludzkiego albo poniżającego traktowania lub karania. W art. 5 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (dalej: EKPrCzł)²⁷ gwarantuje prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, ale również nie stanowi, że jest to prawo bezwzględne, gdyż wskazuje szereg

²⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 24 sierpnia 1998 r., II AKz 306/98, Lex 34800.

²⁵ Por. art. 41 ust. 3 Konstytucji RP.

²⁶ Uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 16 grudnia 1966 r., ratyfikowany przez Polskę w 1977 r. (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167 i 168), razem z protokołem fakultatywnym (Dz.U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80).

²⁷ Uchwalona przez państwa – członków Rady Europy (Europejska Konwencja Praw Człowieka); ratyfikowana przez Polskę 19 listopada 1992 r. (Dz.U. Nr 85, poz. 427 oraz Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.); protokoły dodatkowe nr 1, 2, 4 i 9 zostały ratyfikowane w 1995 r. (Dz.U. Nr 36, poz. 175 ze zm.), protokół nr 11 w 1998 r. (Dz.U. Nr 147, poz. 962), protokół nr 6 w 2000 r. (Dz.U. Nr 48, poz. 549), protokół nr 7 w 2002 r. (Dz.U. Nr 127, poz. 1084) oraz protokół nr 14 w 2006 r. (oświadczenie rządowe – Dz.U. z 2010 r., Nr 90, poz. 588).

sytuacji, w których prawo do wolności może być ograniczone. W świetle wspomnianego aktu prawnego wkraczanie w sferę wolności i praw człowieka jest dopuszczalne, o ile ingerencja ta będzie odpowiadała warunkom klauzuli limitacyjnej, wyrażonej w art. 5 ust. 1 zd. 2 EKPrCzł. Humanitarny sposób traktowania zatrzymanego wynika ponadto z przyjętej 10 grudnia 1989 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania²⁸, a także ze sporządzonej 26 listopada 1987 r. w Strasburgu Europejskiej Konwencji o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu²⁹.

2. ZATRZYMANIE OSOBY PRZEZ STRAŻ GRANICZNĄ

Uprawnienia funkcjonariuszy przysługujące w trakcie wykonywania czynności służbowych wskazuje art. 11 uSG, wymieniając je w sposób taksatywny. Jako jedno ze wspomnianych uprawnień zostało wskazane zatrzymanie osoby, którego może dokonać Straż Graniczna w trybie i przypadkach określonych w kodeksie postępowania karnego (art. 11 ust. 1 pkt 5 uSG), oraz w sytuacji, gdy osoba w sposób oczywisty stwarza bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia (art. 11 ust. 1 pkt 5a oraz art. 11 ust. 1a uSG). Wskazane przepisy, w przypadku zatrzymania osób przez Straż Graniczną, nakazują bezpośrednie stosowanie norm zawartych w kodeksie postępowania karnego. Stosowne przepisy, do których wprost odsyła prawodawca, określają podstawy zatrzymania osoby, czyli faktyczne przyczyny chwilowego pozbawienia wolności³⁰.

Z literalnego brzmienia art. 244 § 1 k.p.k. wynika, że bezpośrednie prawo zatrzymania przysługuje Policji, a także organom, którym ustawa powierza

²⁸ Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, albo karania, rzyżęta przez Ugromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 r. (Dz.U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378).

²⁹ Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz.U. z 1995 r., Nr 46, poz. 238 ze zm.).

³⁰ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 16 marca 1984 r., Rw 107/84, OSNKW 9-10/1984, poz. 95; istnieje w doktrynie spór dotyczący charakteru zatrzymania – należy podzielić pogląd, w świetle którego zatrzymanie to odrębny i samodzielny środek przymusu procesowego, por. T. GRZEGORCZYK, J. TYLMAN, *Polskie postępowanie karne*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2005, s. 526.

w zakresie dochodzenia uprawnień procesowe Policji, na przykład organom Straży Granicznej (art. 312 pkt 1 k.p.k.), która może je zastosować wobec osoby podejrzanej, jeśli:

1) istnieje uzasadnione przypuszczenie³¹, że popełniła ona czyn zabroniony (przesłanka materialna), a zarazem

2) zachodzi obawa (przesłanka formalna): a) ucieczki lub ukrycia się takiej osoby albo b) zatarcia śladów popełnionego czynu, bądź c) niemożności ustalenia jej tożsamości.

Ponadto samodzielną podstawą zatrzymania jest możliwość przeprowadzenia przeciwko osobie postępowania w trybie przyspieszonym³².

Wraz z wejściem w życie ustawy nowelizującej kodeks postępowania karnego³³, w polskim postępowaniu karnym pojawiły się zupełnie nowe postaci zatrzymania o autonomicznie określonych podstawach³⁴. W świetle

³¹ Uzasadnione przypuszczenie to stan informacji organu uprawnionego do zatrzymania; stan, w którym organ ścigania jest subiektywnie przekonany, że okoliczności zdarzenia wskazują na możliwość popełnienia przez daną osobę przestępstwa. Nie oznacza to, że organ zatrzymujący musi mieć pewność co do słuszności zastosowania tego rodzaju środka lub dysponować środkami dowodowymi obciążającymi zatrzymanego. Przepisy ustawy karnej procesowej wyraźnie stanowią, że jednym z celów postępowania przygotowawczego jest ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo (art. 297 § 1 pkt 1 k.p.k.), a więc dopiero na tym etapie postępowania karnego organ procesowy zajmie się wykrywaniem źródeł i środków dowodowych przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść podejrzanego. Weryfikacji faktów podanych w zawiadomieniu o przestępstwie (wyjaśnieniu wątpliwości co do zaistnienia przestępstwa) ma służyć postępowanie sprawdzające, o którym mowa w art. 307 § 1-5 k.p.k. Wspomniane czynności sprawdzające (np. wywiad, rozpytanie, obserwacja, zapoznanie się z dokumentami) z reguły przeprowadza Policja, por. W. GRZESZCZYK, *Przebieg postępowania przygotowawczego*, w: *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, z. 5, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1997, s. 77. Odmienne: J. Zagórski, który wskazuje, że „uzasadnione przypuszczenie” powinno być oparte na sprawdzonym materiale dowodowym, uprawdopodobniającym popełnienie przestępstwa przez daną osobę – J. ZAGÓRSKI, *Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzyman*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9, s. 90, a także L. Paprzycki, twierdząc, że „uzasadnione przypuszczenie, iż osoba mająca być zatrzymaną popełniła przestępstwo, zachodzi wówczas, gdy uprawniony organ dysponuje dowodami, które z dużym prawdopodobieństwem, choć niekoniecznie graniczącym z pewnością, wskazują na ten fakt i na tę, a nie inną osobę” – por. L.K. PAPRZYCKI, *Sądowa kontrola zatrzymania*, „Nowe Prawo” 1989, nr 9, s. 34 nn.

³² Por. art. 244 § 1 *in fine* k.p.k. w zw. z art. 517b k.p.k., a także P. HOFMAŃSKI, E. SĄDZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz do art. 1-296*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 1336.

³³ Ustawa z 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 125, poz. 842).

³⁴ P. HOFMAŃSKI, E. SĄDZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks*, s. 1336 nn.

art. 244 § 1a k.p.k. zatrzymanie może nastąpić pod warunkiem kumulatywnego spełnienia następujących przesłanek:

1) istnienie uzasadnionego przypuszczenia popełnienia przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej,

2) istnienie obawy, że dana osoba ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groziła.

Przewidziane w art. 244 § 1b k.p.k. zatrzymanie jest odmianą tego, które ustawodawca zapisał w § 1a, z tą jednak różnicą, że:

1) zatrzymanie jest obligatoryjne,

2) uzasadnione podejrzenie ma dotyczyć przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, przy czym przestępstwo to musi być popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego narzędzia (nie oznacza to, by także obawa, że dana osoba ponownie popełni przestępstwo, miała dotyczyć przestępstwa z użyciem broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego narzędzia).

Aby zatrzymanie osoby odpowiadało warunkom wskazanym w przepisie ustawy, muszą zostać spełnione przesłanki materialne i jedna z przesłanek formalnych.

Zgodnie z brzmieniem art. 244 § 1-1b k.p.k., zatrzymana może być „osoba podejrzana”, wobec której skierowane jest ściganie karne, chociaż nie przedstawiono jej formalnych zarzutów ani nie przesłuchano w charakterze podejrzanego³⁵. Podjęte czynności wskazują jednak, że traktuje się ją jak podejrzanego. Jest to więc osoba, której dotyczą różnorodne działania procesowe; występuje ona w określonej roli, wynikającej z istoty wykonywanej wobec niej czynności, na przykład osoby, od której pobrano materiał w celu eliminacyjnym³⁶; osoby, u której dokonano przeszukania w trybie art. 219 k.p.k.; osoby, w stosunku do której zarządzono kontrolę i utrwalania treści rozmów telefonicznych (art. 237 § 4 k.p.k.); osoby ujętej w chwili popełnienia przestępstwa (art. 243 k.p.k.); osoby zatrzymanej w trybie art. 244 k.p.k., a także poszukiwanej (art. 278 k.p.k.). Można zaryzykować stwierdzenie, że za osobę podejrzaną należy uważać taką osobę, która poprzez swoje zachowanie lub obecność w danym miejscu i czasie budzi wątpliwości co do wytłumaczenia

³⁵ K.T. BORATYŃSKA, A. GÓRSKI, A. SAKOWICZ, A. WAŻNY, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 556.

³⁶ Art. 192a k.p.k., a także: T. GRZEGORCZYK, J. TYLMAN, *Polskie postępowanie karne*, s. 64; Z. MURAS, *Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 37; S. WALTOŚ, *Proces karny. Zarys systemu*, LexisNexis, Warszawa 2008, s. 195.

tego faktu w logiczny sposób. Należy jednak pamiętać, że nazbyt pochopne wyciąganie wniosków na podstawie mglistych lub wręcz niejasnych okoliczności może być krzywdzące – okoliczności te same w sobie nie stanowią o podstawie do zatrzymania osoby³⁷.

Przepis art. 244 k.p.k. upoważnia kompetentne organy do zastosowania tej formy pozbawienia wolności wyłącznie w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania.

W świetle art. 247 § 1 k.p.k. Straż Graniczna może zatrzymać i przymusowo doprowadzić osobę podejrzaną na polecenie prokuratora. Takie umocowanie do wykonywania poleceń organów procesowych zostało zawarte w art. 9 ust. 1 uSG *in fine*. Zarządzenie o przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej wydawane jest wówczas, gdy jest to konieczne z uwagi na dobro wymiaru sprawiedliwości, na przykład w sytuacji, w której zatrzymanie będzie służyć czynności przedstawienia zarzutów lub zastosowania od razu koniecznych środków zapobiegawczych³⁸.

Straż Graniczna jako organ ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego sprawuje kontrolę legalności pobytu cudzoziemców na terytorium Polski. Funkcjonariusze tej służby oraz Służby Celnej, a także pracownicy upoważnieni przez prezesa Urzędu do spraw Repatriacji i Cudzoziemców lub wojewodę mają prawo żądać od cudzoziemców okazania dokumentów i zezwoleń uprawniających do pobytu na terytorium Polski, środków finansowych niezbędnych do pokrycia kosztów tego pobytu oraz wyjazdu z RP, a także dokumentów umożliwiających uzyskanie takich środków³⁹. Z tego względu omawiając problematykę zatrzymania osoby przez funkcjonariuszy Straży Granicznej, nie sposób pominąć zagadnienia dotyczącego zatrzymania cudzoziemca w celu wydalenia. Postępowanie w sprawie zatrzymania cudzoziemca i wydalenia go z Rzeczypospolitej Polskiej regulują przepisy ustawy z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach. W świetle przepisów wspomnianej ustawy cudzoziemiec może być zatrzymany na czas nieprzekraczający 48 godzin, jeśli zachodzą przesłanki wydania wobec niego decyzji o wydaleniu albo uchyla się od wykonania obowiązków wskazanych w decyzji o wydaleniu (art. 101 uCudz). Przepis art. 88 ust. 1 zawiera katalog przesłanek będących podstawą obligatoryj-

³⁷ Por. A. TKACZ, *Zatrzymanie osoby przez Straż Graniczną*, Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 1999, s. 18.

³⁸ P. HOFMAŃSKI, E. SADZIK, K. ZGRYZEK, *Kodeks*, s. 1361.

³⁹ B. SPRENGEL, *Służby mundurowe ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego. Zarys problematyki*, TNOiK, Toruń 2008, s. 166.

nego wydania decyzji o wydaleniu cudzoziemca z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Wśród nich należy wskazać sytuacje, w których cudzoziemiec:

- przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polski bez wymaganego zezwolenia na wjazd lub pobyt, lub bez wizey, jeśli jest wymagana,

- nie opuścił terytorium Rzeczypospolitej Polskiej po wykorzystaniu dopuszczalnego czasu pobytu w strefie Schengen przez trzy miesiące w okresie sześciu miesięcy liczonych od dnia pierwszego wjazdu,

- wykonywał pracę niezgodnie z przepisami art. 88-100 ustawy z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy⁴⁰ albo podjął działalność gospodarczą niezgodnie z przepisami obowiązującymi w tym zakresie w Rzeczypospolitej Polskiej,

- nie ma środków finansowych niezbędnych do pokrycia kosztów pobytu w Polsce i nie jest w stanie wskazać wiarygodnych źródeł ich uzyskania,

- jest wpisany do wykazu cudzoziemców, których pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest niepożądany,

- figuruje w Systemie Informacyjnym Schengen do celów odmowy wjazdu, jeżeli przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w ruchu bezwizowym lub na podstawie wizey Schengen, z wyłączeniem wizey upoważniającej tylko do wjazdu i pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,

- dalszym pobytem w Polsce zagrażałby obronności lub bezpieczeństwu państwa, lub ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, albo naruszałby interes Rzeczypospolitej Polskiej,

- niezgodnie z przepisami przekroczył lub usiłował przekroczyć granicę,

- dobrowolnie nie opuścił terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w terminie określonym w decyzji (na przykład o zobowiązaniu do opuszczenia terytorium Polski albo o odmowie udzielenia zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, albo o cofnięciu zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony),

- nie wywiązuje się ze zobowiązań podatkowych wobec Skarbu Państwa,

- zakończył odbywanie kary pozbawienia wolności orzeczonej w Rzeczypospolitej Polskiej za umyślne przestępstwo lub przestępstwo skarbowe,

- został skazany w Rzeczypospolitej Polskiej prawomocnym orzeczeniem na karę pozbawienia wolności podlegającą wykonaniu i istnieją podstawy do przeprowadzenia postępowania o przekazanie go za granicę w celu wykonania orzeczonej wobec niego kary,

- przebywa poza strefą przygraniczną, w której zgodnie z zezwoleniem na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego, może przebywać,

⁴⁰ Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 1001 ze zm.).

– przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej po upływie okresu pobytu, do którego był uprawniony na podstawie zezwolenia na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego.

Określone przez ustawę o cudzoziemcach okoliczności uzasadniające wydalenie cudzoziemca poza granice Rzeczypospolitej Polskiej stanowią katalog przesłanek, z których zaistnienie chociażby jednej stanowić będzie podstawę do wydania decyzji o wydaleniu. Przytoczony przepis art. 88 ust. 1 uCudz podkreśla obligatoryjny charakter decyzji; ustawa nie przewiduje żadnej sytuacji, w której wydalenie cudzoziemca miałoby charakter fakultatywny⁴¹. Zatrzymanie cudzoziemca na podstawie art. 101 ust. 1 jest zatrzymaniem porządkowym, którego podstawową funkcją jest wyegzekwowanie wykonania obowiązku określonego w decyzji administracyjnej o wydaleniu. W świetle ustawy o cudzoziemcach podmiotami uprawnionymi do zastosowania środka przymusu w postaci zatrzymania są: Straż Graniczna lub Policja⁴². Należy również podkreślić, że wspomniana forma krótkotrwałego pozbawienia wolności może być stosowana jedynie w stosunku do cudzoziemca, czyli każdej osoby, która nie ma polskiego obywatelstwa⁴³ i tylko w sytuacji wydalenia go z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Analiza przepisów dotyczących zatrzymania cudzoziemca pozwala stwierdzić, że ten rodzaj przymusu będzie miał zastosowanie w dwóch sytuacjach: gdy zachodzą przesłanki wydania decyzji o wydaleniu⁴⁴ bądź cudzoziemiec nie wywiązał się z obowiązków nałożonych na niego w decyzji o wydaleniu⁴⁵.

⁴¹ Odmiennie regulacje zawierała ustawa z 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (Dz.U. Nr 114, poz. 739), w świetle której wydalenie cudzoziemca z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej miało zawsze charakter fakultatywny – por. art. 52 ust. 1.

⁴² Art. 101 ust. 2 uCudz.

⁴³ Por. art. 2 uCudz; warto podkreślić, że polski ustawodawca osobny przepis poświęcił kwestii wydalenia z terytorium Polski cudzoziemca małoletniego; w art. 94 ust. 1 i 2 uCudz wyraźnie wskazał, że taka sytuacja może zaistnieć tylko wówczas, gdy małoletni będzie miał w kraju pochodzenia zapewnioną opiekę rodziców, innych osób pełnoletnich lub instytucji opiekuńczych, zgodnie ze standardami określonymi przez Konwencję o prawach dziecka, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526 oraz z 2000 r., Nr 2, poz. 11); ponadto we wspomnianej regulacji prawnej zostało zaznaczone, że małoletniego cudzoziemca można wydalic tylko pod opieką przedstawiciela ustawowego, chyba że decyzja o wydaleniu jest wykonywana w taki sposób, że małoletniego przekazuje się przedstawicielowi ustawowemu albo przedstawicielowi właściwych władz państwa, do którego następuje wydalenie.

⁴⁴ W tym przypadku zatrzymanie cudzoziemca wiąże się z koniecznością wystąpienia z wnioskiem do wojewody o wydanie decyzji o wydaleniu.

⁴⁵ W takiej sytuacji ustawa przewiduje podjęcie następujących kroków w stosunku do cudzoziemca: pobranie linii papilarnych oraz w zależności od zaistniałych okoliczności albo

3. PRAWA OSOBY ZATRZYMANEJ

W świetle obowiązującego prawa krajowego i międzynarodowego wśród uprawnień przysługujących zatrzymanemu (zarówno obywatelowi polskiemu, jak i cudzoziemcowi) można wyróżnić: prawo do humanitarnego traktowania, prawo do informacji o przyczynach zatrzymania, prawo do informacji o przysługujących uprawnieniach, prawo do kontaktu z adwokatem, prawo żądania zawiadomienia osoby najbliższej lub innej wskazanej, zakładu pracy lub szkoły o zatrzymaniu, prawo wniesienia do sądu zażalenia na zatrzymanie, prawo do odszkodowania z tytułu niesłusznego zatrzymania.

Pierwsze z wymienionych zawiera w sobie dwa uprawnienia zatrzymanego: prawo do godnego traktowania oraz prawo do godziwych warunków zatrzymania. Te z kolei obejmują m.in. sposób traktowania zatrzymanego w czasie wykonywania przez funkcjonariuszy czynności związanych z zastosowaniem tej formy przymusu (postępowanie w czasie wykonywania rutynowych czynności, na przykład przeszukanie osoby i odzieży na niej, przeszukanie bagażu, sposób uzyskiwania od zatrzymanego wyjaśnień, użycie środków przymusu bezpośredniego) oraz warunków, w jakich te czynności są przeprowadzane⁴⁶. Zapisane zarówno w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, jak również w aktach prawa międzynarodowego prawo do humanitarnego traktowania oznacza, że w stosunku do osoby zatrzymanej zabronione jest stosowanie tortur i wszelkich form innego okrutnego, nieludzkiego i poniżającego traktowania⁴⁷.

Mimo że zatrzymanie osoby stanowi wyjątek od praw do wolności i bezpieczeństwa osobistego, to jednak każdy zatrzymany jest uprawniony do

wystąpienie do sądu z wnioskiem o umieszczenie cudzoziemca w strzeżonym ośrodku lub zastosowanie wobec niego aresztu w celu wydalenia, albo wystąpienie do wojewody z wnioskiem o wydanie decyzji o cofnięciu zezwolenia na osiedlenie się lub zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE, albo wystąpienie do wojewody z wnioskiem o wydanie decyzji o wydaleniu cudzoziemca, albo wykonanie decyzji o wydaleniu, w szczególności przez doprowadzenie cudzoziemca do granicy lub do granicy państwa, do którego cudzoziemiec zostaje wydany, lub do portu lotniczego albo morskogo tego państwa – por. art. 101 ust. 3 uCudz.

⁴⁶ Por. rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i administracji z 20 sierpnia 200 r. w sprawie warunków, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia w jednostkach organizacyjnych Straży Granicznej przeznaczone dla osób zatrzymanych, oraz regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach (Dz.U. Nr 158, poz. 1113 ze zm.).

⁴⁷ Por. m.in. art. 40 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, przepisy Konwencji z 10 grudnia 1984 r. w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania (Dz.U. z 1989 r., Nr 63, poz. 378), art. 7 MPPOiP, art. 3 EKPrCzł.

otrzymania informacji o przyczynie zatrzymania. Prawo to zostało zagwarantowane m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (art. 41 ust. 3), Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (art. 5 ust. 2), w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 9 ust. 1-3). Wymienione akty prawne nakładają na organy zatrzymujące obowiązek niezwłocznego poinformowania o przyczynach zatrzymania. Należy zaznaczyć, że zatrzymanym może być osoba niema, głucha bądź niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim, w takiej sytuacji ustawodawca nakłada na organy procesowe obowiązek skorzystania z pomocy tłumacza (art. 204 k.p.k.).

W polskim systemie prawnym zasada prawa do informacji została uregulowana w art. 16 k.p.k. W związku z tym zatrzymany powinien być informowany o wszystkich przysługujących mu uprawnieniach, a także obowiązkach. Udzielenie informacji jest wyrazem dbałości o to, by zatrzymany nie był pozbawiony możliwości skorzystania z przysługujących mu uprawnień ze względu na niezajomość przepisów prawnych. Organy zatrzymujące powinny te informacje przekazać w sposób jasny i jednoznaczny, w języku zrozumiałym dla zatrzymanego (zarówno w formie ustnej, jak i pisemnej).

Gwarancja zawarta w art. 245 § 1 k.p.k. przewiduje pomoc prawną, dlatego organ zatrzymujący powinien niezwłocznie umożliwić zatrzymanemu nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem (na przykład przez rozmowę telefoniczną), jeśli zatrzymany tego zażąda. Wspomniany przepis z jednej strony gwarantuje zatrzymanemu również bezpośrednią rozmowę z adwokatem, z drugiej – umożliwia zatrzymującemu obecność podczas jej odbywania (art. 245 § 1 *in fine* k.p.k.). Należy zauważyć, że w świetle przytoczonego przepisu organ zatrzymujący nie jest zobligowany z urzędu do zapewnienia osobie zatrzymanej kontaktu z adwokatem⁴⁸. Jak słusznie zauważył P. Hofmański, osoba zatrzymana może powstrzymać się od udzielania jakichkolwiek informacji, aż do czasu skontaktowania się z adwokatem⁴⁹.

Obowiązek powiadomienia rodziny, osoby najbliższej bądź osoby wskazanej przez zatrzymanego spoczywa na organie dokonującym czynności zatrzymania i nie wolno od tego odstąpić nawet wówczas, gdy zatrzymanie miałoby trwać krótko⁵⁰.

⁴⁸ P. HOFMAŃSKI, *Zatrzymanie policyjne w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego* w: O. GÓRNIOK (red.), *U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, Katowice 1999, s. 306.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Taką możliwość przewidywała *Instrukcja służby granicznej. Część I*, obowiązująca Straż

Sądową kontrolę legalności⁵¹, zasadności⁵² i prawidłowości wykonywania⁵³ zatrzymania gwarantują przepisy aktów prawnych różnej rangi⁵⁴. Zapewniają one zatrzymanemu możliwość odwołania się do sądu (rejonowego, właściwego ze względu na miejsce zatrzymania) w celu bezzwłocznego ustalenia legalności tej formy pozbawienia wolności i zarządzenia zwolnienia w sytuacji, gdy zatrzymanie jest niezgodne z prawem. W razie uznania je za bezzasadne lub nielegalne zatrzymanego natychmiast się zwalnia, a o fakcie tym oraz ewentualnej nieprawidłowości zatrzymania sąd zawiadamia prokuratora oraz organ przełożony zatrzymującego (art. 246 § 4 k.p.k.).

Prawo do żądania odszkodowania z tytułu niesłusznego zatrzymania wynika zarówno z Konstytucji⁵⁵, aktów prawa międzynarodowego⁵⁶, jak i z przepisów ustawy karnej procesowej. Osobie, która została niewątpliwie niesłuszenie zatrzymana⁵⁷, przysługuje od Skarbu Państwa zarówno odszkodowanie za poniesioną szkodę, jak również zadośćuczynienie za doznaną krzywdę (art. 552 § 4 k.p.k.). W świetle przepisu art. 554 § 1 k.p.k. żądanie odszkodowania należy zgłosić w sądzie okręgowym właściwym ze względu na miejsce, w którym zwolniono zatrzymanego⁵⁸. Należy zauważyć, że osoba zatrzymana może dochodzić swoich roszczeń również na drodze postępowania cywilnego, wytaczając

Graniczną do 1 listopada 1997 r. – A. TKACZ, *Zatrzymanie osoby*, s. 36.

⁵¹ Badając legalność zatrzymania, sąd musi ustalić, czy organ zatrzymujący działał zgodnie z prawem, a także osoba zatrzymana spełniła ustawowo przewidziane przesłanki tej formy pozbawienia wolności.

⁵² W tym przypadku zadaniem sądu będzie znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy w określonych okolicznościach zatrzymanie było niezbędne i konieczne.

⁵³ Badając prawidłowość czynności zatrzymania, należy wziąć pod uwagę sposób realizacji praw zatrzymanego, m.in. traktowania go przez funkcjonariuszy (czy na przykład nie użyto bezzasadnie siły fizycznej); w przypadku stwierdzenia nieprawidłowości w stosunku do funkcjonariusza prowadzone jest postępowanie dyscyplinarne, zostaje też pociągnięty do odpowiedzialności karnej w trybie art. 231 k.k.; badając prawidłowość zatrzymania, sąd powinien zwrócić również uwagę na czas zatrzymania, który w świetle obowiązujących przepisów prawa krajowego i międzynarodowego nie może przekroczyć 48 godzin.

⁵⁴ Por. art. 41 Konstytucji RP, art. 9 ust. 4 MPPOiP, art. 5 ust. 4 EKPrCzł.

⁵⁵ Por. art. 41 ust. 5 ustawy zasadniczej.

⁵⁶ Por. art. 9 ust 5 MPPOiP, art. 5 ust. 5 EKPrCzł.

⁵⁷ O niewątpliwie niesłusznym zatrzymaniu można mówić wówczas, gdy jest ono niezawinionym błędem funkcjonariusza bądź świadomą braku podstaw czynnością, por. B. KUCZEWSKA, *Prawa osoby zatrzymanej*, „Acta Universitatis Lodzianensis”. Folia Iuridica 1994, z. 60, s. 151.

⁵⁸ Sprawę o odszkodowanie za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie rozpoznaje sąd w składzie trzech sędziów i jest to postępowanie wolne od kosztów; roszczenie z tego tytułu przedawnia się z upływem roku od daty zwolnienia zatrzymanego, por. art. 555 k.p.k.

powództwo o ochronę dóbr osobistych w trybie art. 23 i 24 kodeksu cywilnego (dalej: k.c.)⁵⁹. Należy jednak pamiętać, że powództwo wniesione na podstawie wspomnianych przepisów „nie jest środkiem zaskarżenia czynności dokonanych w procesie karnym, gdyż przedmiot skargi i zakres kontroli jest z natury rzeczy inny, a nadto za pomocą sankcji cywilnoprawnej nie można doprowadzić do zaniechania naruszeń, jak i usunięcia jego skutków”⁶⁰.

*

Celem niniejszego opracowania było przedstawienie najistotniejszych zagadnień dotyczących instytucji krótkotrwałego pozbawienia wolności, jaką jest zatrzymanie. Poczynione w ramach niniejszej jednostki redakcyjnej rozważania pozwalają stwierdzić, że chociaż regulowane przepisami prawa krajowego i międzynarodowego zatrzymanie osoby przez funkcjonariusza Straży Granicznej jest ingerencją w najbardziej podstawowe prawo każdego człowieka, jakim jest prawo do wolności, to jednak ani czas zatrzymania, ani sposób traktowania zatrzymanego nie mogą stwarzać zatrzymanemu nadmiernych i zamierzonych dolegliwości.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA PRAWA

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.).

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. Nr 85, poz. 427 oraz Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 ze zm.); Protokoły dodatkowe nr 1, 2, 4 i 9 ratyfikowane w 1995 r. (Dz.U. Nr 36, poz. 175 ze zm.), Protokół nr 11 w 1998 r. (Dz.U. Nr 147, poz. 962), Protokół nr 6 w 2000 r. (Dz.U. Nr 48, poz. 549), Protokół nr 7 w 2002 r. (Dz.U. Nr 127, poz. 1084) oraz Protokół nr 14 w 2006 r. (oświadczenie rządowe – Dz.U. z 2010 r., Nr 90, poz. 588).

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (Dz.U. Nr 63, poz. 378).

⁵⁹ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).

⁶⁰ B. KORDASIEWICZ, *Głosa do uchwały SN, III CZP 17/86*, „Państwo i Prawo” 1987, nr 10, s. 186.

- Europejska Konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (Dz.U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 ze zm.).
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167 i 168), razem z protokołem fakultatywnym (Dz.U. z 1994 r., Nr 23, poz. 80).
- Ustawa z 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (t.j. Dz.U. Nr 217, poz. 1427 ze zm.).
- Ustawa z 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych (t.j. Dz.U. Nr 167, poz. 1131 ze zm.).
- Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 124).
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 1001).
- Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 62, poz. 1568 ze zm.).
- Ustawa z 21 czerwca 2002 r. o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 1329 ze zm.).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 264, poz. 1573).
- Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 680 ze zm.).
- Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. z 2007 r., Nr 111, poz. 765 ze zm.).
- Ustawa z 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz.U. z 2012 r., poz. 576 ze zm.).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (Dz.U. Nr 114, poz. 739).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 116, poz. 675 ze zm.).
- Ustawa z 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz.U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.).

ORZECZNICTWO

- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 3 marca 1987 r. wraz z głosem R. Wieruszewskiego, „Państwo i Prawo” 1987, nr 10.
- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 30 listopada 1988 r. wraz z głosem K. Wójtowicza, „Państwo i Prawo” 1989, nr 8.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 16 marca 1984 r., Rw 107/84, OSNKW 9-10/1984, poz. 95.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 24 sierpnia 1998 r., II AKz 306/98, Lex 34800.

LITERATURA

- BORATYŃSKA K.T., GÓRSKI A., SAKOWICZ A., WAŻNY A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- GARLICKI L., Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu, Wydawnictwo Liber, Warszawa 1998.
- GRZEGORCZYK T., TYLMAN J., Polskie postępowanie karne, LexisNexis, Warszawa 2005.
- GRZESZCZYK W., Przebieg postępowania przygotowawczego, w: Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z. 5, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 1997.

- HOFMAŃSKI P., Zatrzymanie policyjne w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego, w: O. GÓRNIOK (red.), U progu nowych kodyfikacji karnych. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi, Katowice 1999.
- HOFMAŃSKI P., SADZIK E., ZGRYZEK K., Kodeks postępowania karnego, t. 1: Komentarz do art. 1-296, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- KORDASIEWICZ B., Glosa do uchwały SN, III CZP 17/86, „Państwo i Prawo” 1987, nr 10.
- KUCZEWSKA B., Prawa osoby zatrzymanej, „Acta Universitatis Lodzianensis” Folia Iuridica 1994, z. 60.
- MURAS Z., Wyjaśnienia oskarżonego w procesie karnym i prawie karnym materialnym. Komentarz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005.
- PAPRZYCKI L.K., Sądowa kontrola zatrzymania, „Nowe Prawo” 1989, nr 9.
- PRUSAK F., Prawo karne skarbowe, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008.
- TKACZ A., Zatrzymanie osoby przez Straż Graniczną, Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 1999.
- WALTOŚ S., Proces karny. Zarys systemu, LexisNexis, Warszawa 2008.
- ZAGÓRSKI J., Zatrzymanie przez policję oraz umieszczenie w policyjnych izbach zatrzymań, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9.

ZATRZYMANIE OSOBY PRZEZ FUNKCJONARIUSZA STRAŻY GRANICZNEJ

S t r e s z c z e n i e

Zatrzymanie osoby jest środkiem przymusu polegającym na krótkotrwałym pozbawieniu wolności. Straż Graniczna może dokonać zatrzymania tylko i wyłącznie w sytuacjach przewidzianych w ustawie z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. Będąc jednym z uprawnień funkcjonariuszy zatrzymanie osoby chociaż ingeruje w konstytucyjne prawo do wolności, to ani czas zatrzymania, ani sposób traktowania zatrzymanego nie mogą stwarzać zatrzymanemu nadmiernych, a tym bardziej zamierzonych uciążliwości. Stosowanie środka przymusu w postaci zatrzymania osoby może być dokonane tylko i wyłącznie w granicach przewidzianych przez ustawę.

Słowa kluczowe: prawo karne, postępowanie karne, zatrzymanie, Straż Graniczna, cudzoziemiec.

DETENTION OF A PERSON BY AN OFFICER OF THE BORDER GUARD

S u m m a r y

Detention of a person is a coercive measure consisting in short-term deprivation of liberty. Border Guard can make a stop only in the cases provided for in the Act of 12 October 1990. Border Guard. Being one of the powers of the officers arrest a person even interferes with the constitutional right to freedom, it is not the time to stop, or the treatment of the detainee can not create a detainee excessive, and the more deliberate nuisance. The use of coercive measure in the form of detention of a person can be made only within the limits provided for by law.

Key words: Criminal law, criminal proceedings, arrest, Border Guard, foreigner.